



# Minulost a současnost Českého lesa

## Zaniklá kulturní krajina českého pohraničí v Sudetech

ZDENĚK LIPSKÝ

Území Českého lesa na Tachovsku je typickým příkladem vývoje pohraniční krajiny v Sudetech – až do roku 1945 bylo osídleno téměř výhradně obyvatelstvem německé národnosti, které bylo po 2. světové válce odsunuto do Německa. Pohraničí potom již nebylo řádně dosídleno. Podívejme se na vývoj a nebývalé změny ve způsobu a intenzitě využívání krajiny, které tato oblast prodělala v posledních třech stoletích.

### POZDNÍ KOLONIZACE

Státní hranice se na západě shoduje s historickou hranicí Českého království a její průběh je stabilizovaný již více než tisíc let. Dynamickou a dramatickou proměnou však prošlo využívání tohoto území. Šumava a Český les představovaly od poloviny 18. století obrovský zdroj dřevní hmoty. Od počátku pozdní kolonizace dochází ke

kácení původního pohraničního pralesa, jehož kvalitní tvrdé dřevo (buk, jilm, javor) bylo užíváno k výrobě dřevěného uhlí. To bylo nezbytné pro provoz hamrů, kováren a skláren. Tento vývoj probíhal současně na obou stranách státní hranice – české i německé – a průmyslový rozvoj s sebou nesl i růst počtu obyvatel.

Jedna z největších skláren vznikla například ve Staré Knižecí Huti koncem 18. století a fungovala až do odsunu sudetských Němců v letech 1945–1946. V okolí dnes zcela zaniklé vsi Hraničky bylo v 18. a 19. století kromě sklárny v provozu osm železných hamrů a cínárna. V zaniklé obci Jedlina byla dokonce postavena nemocnice, která tam půsila do roku 1945. Dříve liduprázdná oblast se měnila na osídlenou kulturní krajinu s řadou venkovských sídel

a zemědělskou půdou. Smíšené lesy s převahou buku mizely a postupně byly nahrazeny smrkovými monokulturami.

### POVÁLEČNÉ VYLIDNĚNÍ

S odsunem německého obyvatelstva po roce 1945 je spojena dramatická změna ve využívání, struktuře, krajinném rázu a fungování zdejší krajiny. Území nebylo dosídleno českým obyvatelstvem a domy zůstaly prázdné a podléhaly devastaci. Po zřízení pohraničního pásma počátkem 50. let byly rozbořeny a srovnány se zemí, aby nemohly sloužit jako úkryt při nelegálním přechodu státní hranice. Tak zanikly a postupně zarostly hustým lesem nejen obytné domy, ale i bývalé průmyslové objekty, budovy škol, kostely nebo i zmíněná Güntnerova nemocnice v Jedlině. Většina sídel zmizela téměř beze stopy.

## ◀ Charakter pohraniční krajiny Českého lesa – smrkové lesy a ruční sklizeň sena v rezervaci Na požárech.

Foto Zdeněk Lipský

Jediná sídla, která se na území zachovala, ovšem jen v podobě několika rozptýlených domů, jsou Stará Knížecí Huť s objektem pohraniční roty a Ostrůvek s dřevěnou kaplí a loveckým zámečkem tachovských Windischgrätzů. Míru devastace a zpustnutí vystihují čísla ze Staré Knížecí Huti, která v roce 1869 měla 3482 obyvatel a 270 domů, zatímco v roce 2011 zde bylo evidováno pouhých 13 adres a 11 trvale bydlících obyvatel! Tato zásadní změna v osídlení a využití krajiny se odrazila v jejím celkovém vzhledu (krajinném rázu) a jejím fungování. Můžeme ji hodnotit jako ztrátu tradičních funkcí tohoto území – těžby dřeva, produkce skla či samozásobitelského zemědělství. Na dalších 40 let je v podstatě nahradila funkce militární.

## ČÁSTEČNÉ OŽIVENÍ

Další změna nastává se změnou politických a společenských poměrů po sametové revoluci v roce 1989. Militární funkce území skončila, z pohraničního území se stáhly vojenské jednotky a vylidněná krajina se otevřela ekonomickému i turistickému využití pro veřejnost. Byla obnovena přístupnost státní hranice, vyznačeny cyklostezky a zřízeny nové oficiální přechody do Německa. Ekonomické využití území se však dodnes omezuje na extenzivní využívání primárních zdrojů – těžbu dřeva v lesích a extenzivní pastvu dobytka na pastvinách, případně sekání

► **Ochrana přírody a (cyklo)turistika – to je pravděpodobná budoucnost příhraničních oblastí, jakou je i Český les.** Foto Miroslav Čábelka

trávy na loukách – a zdaleka nedosáhlo předválečné intenzity. Orná půda zde neexistuje, protože dřívější samozásobitelská funkce již není potřebná.

Pohraniční území Českého lesa plní však ještě jednu důležitou funkci, která po roce 1990 získala na významu – funkci ochrany přírody. Čtyřicet let hospodářského útlumu a nepřístupného zakázaného pásma za železnou oponou umožnilo rozmach přírodních procesů ve vývoji krajiny a vznik cenných přírodních ekosystémů, které si zasluhují ochranu. Byly zde vyhlášeny přírodní rezervace chránící lesní, mokřadní a rašeliništní stanoviště. Specifický a jedinečný krajinný ráz celé oblasti Českého lesa vedl v roce 2005 k vyhlášení rozsáhlé chráněné krajinné oblasti Český les.

## ZRCADLO DĚJIN

Místní krajina má však i své významné kulturně-historické hodnoty, dnes téměř výhradně nehmotné povahy. Mezi ně patří především historie a paměť krajiny. K uchování těchto hodnot přispívají naučné stezky, informační tabule či piet-

ní připomínky na místě zaniklých vesnic. Na těchto aktivitách, připomínajících minulost krajiny Českého lesa, se přirozeně podílejí i organizace z Německa, včetně potomků odsunutých sudetských Němců.

Krajina Českého lesa je doslova učebnicovým příkladem a potvrzením poznatku, že (kulturní) krajina je obrazem či zrcadlem stavu a vývoje společnosti a že jakékoliv ekonomické, demografické, politické či sociální změny ve společnosti se odrazí ve vývoji krajiny a na její tváři – v krajinném rázu. Konkrétně zde je výsledkem opuštěná postsídelní zádumčivá krajina, charakteristickým znakem zmaru a opuštěnosti jsou nečetné ruiny kostelů (Nové Domky, Světce). Zaniklé objekty jsou zdokumentované na řadě informačních tabulí a pietními připomínkami. Budoucnost této krajiny bude s největší pravděpodobností spojena s funkcí ochrany přírody s kulturně-edukačním potenciálem. ●

AUTOR PŮSOBÍ NA KATEDŘE FYZICKÉ GEOGRAFIE  
A GEOEKOLOGIE

